

A

CISZTERCITÁK

SZÉKESFEHÉRVÁRI

TEMLOMA.

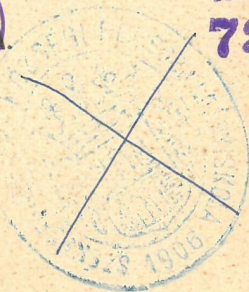

~~G~~

~~III~~

~~72~~

~~2980~~

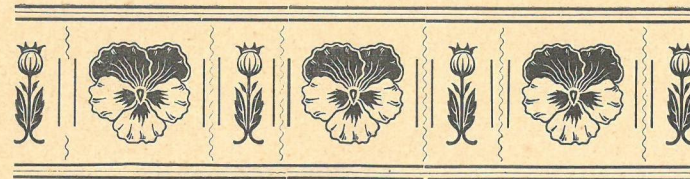

SZÉKESFEHÉRVÁR.

NYOMATOTT CSITÁRI KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1901.

Cc 8734

R 80

322299

R14

A történelem világító fáklyájával a sötét és ködös mult utjain kívánom vezetni az olvasót a jelenbe. Nemcsak azért teszem ezt, hogy egy lapot adjak városunk legszebb templomának történetéből, hanem a fő indok abban találja magyarázatát, hogy a műemlékekben igen gazdag templom Szenczy Győző főgymnáziumi igazgató buzgósága folytán egyesek bőkezűségéből jelenleg restaurálás alatt áll, és így mind a történeti események felsorolása, mind pedig a kincsek és ereklyék ismertetése fokozottabb mérvben hívja föl már a dolog természeténél fogva is érdeklődésünket.

Midőn Székesfehérvár 1688-ban a török uralom alatt fölszabadult, a romba dőlt keresztény hitéletnek újjá fejlesztése a letelepedő jezsuita rend feladatát képezte. A fölszabadulás emlékére Széchenyi Pál veszprémi püspök által templom hiányában az utcán tartott hálaadó istentiszteleten már a jezsuiták segédkeztek, és a hagyomány szerint első teendőjük a karókra fűzött keresztények eltemetése volt. Megtelepedésükre I. Lipót adott engedélyt, és azon helyet jelölte ki számukra, melyen a török hódoltság korában mecset állott, egyuttal megfelelő java-

dalommal látta el őket, mert a királyi kamara utján 15 mázsa sót, 20 öl fát, és 368 forintot utalványozott nekik évente, megélhetésüknek főforrását azonban a nagy kiterjedésű szántóföldek, kertek és virágzó szőlők jövedelméből merítették. Kezdetben csakis a katonaságnál végeztek lelkészi teendőket, majd a város lakosságának növekedésével Kollonics bibornok és érsek a plebános jogkörét is reájuk ruházta, de megfelelő helyiség és alkalmas templom hiányában csak nehezen voltak képesek föladatuknak megfelelni.

Ennek a rendnek volt tagja, és később magyarországi főnöke az a férfiú, kinek nevéhez a mai ciszterci templom és rendház alapítása fűződik. Vánossy Antal volt ez, fia annak a Vánossy Lőrincznek, kit a kegyeletes érzés városunk ujjá alkotójának tekinthet. Örökre fönmaradó érdeme Vánossy Lőrincznek, a királyi harminczadosnak, hogy — miként életének és működésének egyik bírálója mondja — csodálatos gyorsasággal mindenünnen új lakosokat gyűjtött, azok számára házhelyeket, kerteket, szántóföldeket, réteket, szőlőket jelölt ki, és, mint a budai kamara teljhatalmu megbízottja, telekkönyvet készített, szervezte a városi tanácsot, bírót állított a polgárság élére, és a lakókat hűség esküre kötelezte. Ujjászervező volt tehát a szó valódi értelmében, alkotott és tett ott, a hol minden romokban hevert. Vánossy egyébiránt a vallásos élet fejlesztésére is lényegesen közrehatott. Nemcsak a jezsuitáknak volt bőkezű pártfogója, hanem az 1690 augusztus 7-én I. Lipót által kiadott oklevél tanúsága szerint a helybeli szent Ferenczrendieknek is tete-

mes anyagi áldozatot hozott megtelepedésük alkalmával. Vallásos kegyeletének méltánylásául, mint e város ujjászervezőjének képe a székesegyházi templom boltozatán is meg van örökítve.

Vánossy Lőrincznek egyébiránt egész családjá igen vallásos volt, és a jezsuiták följegyzéséből tudjuk, hogy neje 1735-ben a nepomuki szent János tiszteletére rendezett kilencz napi ájtatosság alkalmából igen sok és nagy értékű felszerelést ajándékozott a templomnak, a következő évben 100 rajnai forinton oltárt és szentségtartót készíttetett, 1739-ben pedig unokája, Horváth József 1000 frt értékű umbellával gazdagította a templomot.

Ilyen lelkes, áldozatra kész és vallásos családnak csak olyan fia lehetett, mint Vánossy Antal, ki a jezsuita rendbe lépven, 100.000 forintnyi összes vagyonát a templom és rendház építésére fordította. Ezen fejedelmi adomány birtokában nem voltak többé már hajléktalanok a jezsuiták, és csakhamar hozzáfogtak az építéshez. 1741-től 1751-ig, tehát tiz éven át dolgozott a jezsuiták vezetése és utbaigazítása mellett az építőmester, Grabner Mihály, akinek egykoru olajfejtésű képe, miként tudjuk, Lenz Mária helybeli lakosnak féltékenyen őrzött családi ereklyéje volt, mert szépapja volt az, ki a templomot és a rendházat tervezé és fölépítette. Annál dicsérendőbb tehát a vallásos lélekre mutató elhatározás, mely a templom műemlékeinek jelenleg folyamatban levő stílszerű renoválása alkalmából ezen, történeti szempontból igen becses képet a ciszterci templomnak adományozta. Az eredeti építési terv szintén

fönmaradt napjainkig, és Lenz Mária ajándékából a templom tulajdona. Ezen tervrajz szerint a templom és a mai Kovács-ház között levő szűk utcza szintén a jezsuiták birtoka volt, és kőfallal elkerítve lévén, kapun lehetett a mai Iskola-utczába bejutni. Hasonlókép az övek volt a mai Sas-utcza szomszédos házainak telke, a hova a rendház mellékhelyiségeit tervezte az építő, míg a földszinti helyiségben a közönség igényeinek kielégítésére szolgáló gyógyszerár volt elhelyezve. Mellesleg megemlíthetjük, hogy ezen időben városunk területén egyedül ez a patika létezett, sőt a megye területén is csak egy volt, a moóri, a melyet szintén a jezsuiták állítottak föl és kezeltek.

Az említett két kép mellé csatlakozik a ciszterci rend birtokában őrzött olajfestmény, mely a bőkezű alapítót, Vánossy Antalt örökíti meg. A férfikora teljében, üde arczczal lefestett alapító bal kezében a templom látképét tartja, jobb kezével pedig egy pajzsra mutat, amelyen nepomuki szent Jánosnak, a templom védőszentjének neve olvasható. Műemlékekben nagyon is szegény városunkban becses ereklye e három kép, mely a templom alapítóját, tervezőjét, és a templom eredeti tervrajzát mutatja.

A templom alapköve egy latin okiratot tartalmaz, melynek magyar fordítása következő. Isten dicsőségére az egyház legfőbb fejének, XIV. Benedeknek, — Magyarország apostoli királyának, Mária Teréziának, — Magyarország primásának, gróf Esterházy Imrének, — a jezsuita rend főnökének, Resz Ferencznek, — és az ausztriai jezsuita tartomány kormányzójá-

nak, Pock Mátyásnak idejében tétetett le ezen, Vánossy Antal atya költségéből nepomuki szent János tiszteletére épült templom alapköve, midőn gróf Esterházy Ferencz volt Fejérmegye főispánja, báró Geymann Jakab Székesfejérvár parancsnoka, és séllyei Nagy János e város bírája. Jelen valának a jezsuita ház főnöke, Stocker Ignác, és a rend tagjai, Brankovits Antal, Teuffl Károly, Soyth Ferencz, Pfeffer Lipót, Lőcsei Márton, Ferentzi Zsigmond atyák, és Paumgartner Bernát testvér. Az Ur 1741-ik évében márczius 22-én. A befejezés évét a főbejárat fölött elhelyezett emlékkő mutatja ezen fölirással: Quoniam tacui Ps. 3. s. 3. MDCCLI.

A jezsuiták egykoru latin följegyzései jelenleg az egyetemi könyvtár birtokában vannak, és ezek alapján az építés egyes fázisait következőkben adhatjuk. 1746-ban Ignác napkor volt a keresztfeltevés ünnepélye, a melyen igen nagy néptömeg vett részt. 1748-ban már igen előrehaladt az építkezés, és miként a napló mondja, több maecenas bőkezűségéből a templom homlokzatát már be is meszelték, tág ablakokkal látták el, és már elkészültek a templomhajó festményei, csak még a kóruson nem volt semmi sem. Főlemlíti a főoltár freskóját, mely nepomuki szent János menybemenetelét ábrázolja, a szentháromság, és a magyar kereszténység festményeit, de a harmadikról, mely a keresztény vallás hatalmát érzékíti, még mit sem szól. Ezen évben a templom bőkezű alapítója ujólag 500 frtot adott, hogy a padozatot márvány lapokkal lehessen borítani, egy ismeretlen szerzetes adományából pedig örök lámpát szereztek be. 1749-ről ez a följegyzés: „Jó-

tevőink bőkezősége folytán a kóruson, a templom oldalfalain és a szentélyben mindaz elkészült már, mi a vakolást és a festést illeti. Az új szószéket gyönyörű faragványok díszítik, és pedig jótévőink adományából, kiket testvéreink predikációja buzdított az adakozásra. Egy ismeretlen pap 200 frtot adott szentségtartóra.“ Következő évben készen állott már a főoltár, dúsan aranyozva, oldalain két arkangyallal, kik az Üdvözítőt imádják. Megemlíti a napló, hogy a kereszt és Ignác oltár képeit most festik, és a költségeket a nemes város viseli, a sekrestye pedig már fél év óta használatban áll.

1751-ről ezeket olvassuk. „A hívők nem csekély örömeire teljesen elkészült a boldogságos szűznek szentelt kápolna, hova ünnepélyesen hozták a szobrot, mely a lorettói falakat érintette. Szent Alajos kápolnájában az utolsó ecsetvonásokat végzi a festő. A két oldalsó oltár, melyekre a nemes város 450 frtot adományozott, megfelelő dísszel már elkészült. A tetőzet, hogy évekig eltartson, megfelelőleg készítettett, a homlokzatra pedig kövekből díszítéseket alkalmaztak.“

1752-ben készen állott az őrangyal és szent Ferencz oltár festménye, a mely utóbbinak költségeihez egy fehérvári ur 100 frttal járult. A szent Alajos kápolnát díszes vasrácsal látták el, és 50 forinton egy igen szép márvány keresztutat szereztek be.

1753-tól 1756-ig tartott azután az új templom felszerelése, majd ezen évben András napkor volt a fölszentelés, még pedig óriási nép jelenlétében, mely a szomszéd falvakból seregestől özönlött városunkba. Az egyházi szertartást a

veszprémi nagy prépost végezte, és hatalmas beszédet tartott, a melyben Vánossy Antal bőkezű adományáról is igen szép szavakkal emlékezett meg.

Az építés végrehajtásában Vánossy Antal kivül még egy bőkezű maecenas volt, özvegy báró Amade Antalné született Horváth Simonchics Mária, a ki 1752 augusztus 18-án Bécsben kelt, és ugyanott 1752 augusztus 29-én kihirdetett végrendeletének hatodik pontjában így intézkedik: „Ezekon kivül mindenem valamim vagyon, szálljon és maradjon az Fehér-Vári Missionariusok Pater Jesuvita uraimék Collégiumára, vagyis Residentiájára, melyet is universalis haeresemnek teszek“. Kikötötte azonban, hogy a körülbelül 100.000 frtra rugó összegnek csakis kamatai fordíthatók az építésre, körülbelül 6000 frt értékben, és mindaddig, míg a templom teljesen elkészül, ennek megtörténte után azonban az egész összeg, mint alapítvány, árváknak, különösen pedig a katolikus hitre áttért gyermekeknek nevelésére volt fordítandó. A jezsuiták az alapítvány értelmében a templomépítés befejeztével számos gyermeket hoztak a szomszéd falvakból városunkba, a melynek lakóinál helyezték el őket, főtartásuk költségeit pedig az alapítvány kamataiból fődözték.

A Vánossy bőkezűségéből emelt templom és rendház oly szilárd anyagból készült, hogy a lefolyt hosszú idők viszontagságai dacára ma is eredeti alakjában áll fönn, és tartósságát leginkább azon körülmény bizonyítja, hogy a XVIII-ik század vége felé dühöngött földrengést, a mely annyi épületet döntött le városunkban, következmény nélkül állotta ki.

A mi most már az elkészült templom és rendház belső szervezetét illeti, erre nézve tudjuk, hogy Vánossy Antal intézkedése szerint a ház főnökön, mint a város plebánosán, továbbá az egyházi szónokokon, és gymnáziumi tanárokon kívül legalább is nyolcz rendtagnak kellett állandóan lenni, a kik részint a külvárosokban, részint pedig egyes nagyobb ünnepek alkalmával a szomszéd falvak lakóinál végezték az istentiszteletet. Maga a templom pedig, mint rendes plebánia, ennek minden joghatóságával volt felruházva.

Az 1773-ik év az egész világon megszűntetése a jezsuita rend működését. Julius 21-én bocsátotta ki XIV. Kelemen pápa Dominus ac Redemptor noster kezdetű bulláját, melyben a többek között ezeket mondja: „Bizva a Szent Lélek sugallatában, hivatalunk kötelessége által szoritva, mellyel mind azoknak eltávolítására, melyek annak kárára lehetnek, kényszerítettünk, minthogy továbbá észre vesszük, hogy Jézus társasága úgy sem hozhatja már azon gyümölcsöt és hasznot, mely miatt elődeink jóváhagyták, és annyi kiváltsággal ékesítették, sőt hogy alig látszik lehetségesnek az egyház békéjének visszaszerzése, míg fennáll, — érett tanácsal és biztos tudással, apostoli hatalmunknak teljességéből azt a társaságot eltöröljük és elnyomjuk.“ Ez az eltörölő rendelet, a melyhez hazánkra nézve Mária Terézia is hozzájárult, a jezsuiták birtokát képező templom sorsában lényeges forduló pont volt. A jezsuita rend birtokai közül megyénk területéről a Vaálon, Agárdon, Perkátán, Pákozdon, és Szent-Ágotán levő nagy latifundiumok a vallásalap tulaj-

donába mentek át, míg a templom és a gymnázium vezetésére nézve úgy egyezett meg a város hatósága a volt jezsuitákkal, hogy megfelelő ellenérték és fizetés mellett mind a lelkipásztorkodás, mind pedig a tanítás teendőit világi pap minőségben továbbra is ők végezzék. Egykoru följegyzéseiből tudjuk, hogy az eltörölt jezsuita rend tagjai közül városunkban maradtak Vajland Ferencz, Kapuváry Ignác, Kőszegi József, Tann József, Griener Domokos, Bors György, Ibellakker József, Vaisz Antal, Schiningen Ignác, Praun Károly, Kovács Ignác és Hill Mátyás, a ki a gyógyszerár vezetője volt, míg a többiek részint egyházi, részint pedig tanári teendőket végeztek. Közülök Vajland Ferencz, mint világi pap, a belváros első plébánosa volt, és ezen állásában 1801-ig működött.

A jezsuita rend eltörlése után beállott ideiglenes állapotot 1776-ban királyi rendelkezés szüntette meg, a mely gróf Fekete György országbíró közbenjárására a templomot és a rendházat a pálosok vezetésére bizta. Az egyetlen magyar eredésű szerzet különben nem volt ismeretlen városunkban. Szerepeltek már a pálosok nálunk Róbert Károly idejében, és Mátyás király alatt régi lakóházuk javításával voltak elfoglalva. Vallásos elmélkedésen kívül rendszerint földmiveléssel foglalkoztak, habár az építkezés, ipar és művészet terén is kitűnők valának. A török foglalással azonban teljesen kipusztultak városunkból, csakis a visszafoglalás után telepedtek meg újól, néhány év elmúltával azonban ismét távoznak falaink közül. A hivatkozott királyi rendelkezés értel-

mében a templom és rendházzal együtt minden fölszerelés és alapítvány a pálosok birtokába ment át, hasonlóképp övék lett a Moha felé vezető uton elterülő telek a rajta épült házzal és a mellette levő kerttel együtt, mely a gondjaikra bizott tanuló ifjuságnak játszó helyül szolgált. A jezsuiták szöllejét és a rajta épült emeletes hajlékot azonban az új fehérvári püspökség javadalmaihoz csatolta Mária Terézia, hogy a művelés ne gátolja a pálosokat egyházi és tanári hivatásuk teljesítésében. A még mai nap is jezsuita földek nevén említett terület, hol a lovaslaktanya áll, továbbá a majorság és a csókakői szőlő eladásra kerültek, és áruk a vallásalap tőkéjét növelte, az Acsán levő régebbi pálosbirtokot ellenben a fehérvári házhoz csatolta a királyné.

A pálosokat, mint lelkészeket, csakhamar megkedvelte a nép, és vásár és ünnepnapokon annyian látogatták templomukat, hogy a hely alig volt elégséges befogadásukra. II. József császár föloszlató rendelete azonban tíz évi működés után a pálosokra is kimondotta a halálos ítéletet. 1786 augusztus 26-án az összeesődült nép siránkozása közben zárták be a kiküldött királyi biztosok a templomot, és annak minden ékszerét, minden ruháját és vagyonát, a melyet az összeállított jegyzék 8559 frt 54 kr-ra becsült, magukkal vitték Budára.

A pálosrend egyik névtelen tagja, ki ezen időtájban a székesfejérvári házban működött, latin nyelven irt naplót hagyott az utókorra, és ezen följegyzéseknek az eltörlésre vonatkozó részeit magyar fordításban ide igtatom. „1786 márczius 20-án délelőtt 10 órakor ol-

vasták föl előttünk II. József császár rendeletét, a mely alaptalan okok miatt rendünket az egész ausztriai birodalomban eltörli, öt hónapot tűzvéni ki, a mely idő alatt még szabad lesz szerzetesi ruhánkat hordanunk. Minden egyes tagnak 40 kr. napi összeget adtak önfentartásra. A császár biztosai vandalokkal valának rokonok. Augusztus 21-én le kellett vetnünk a fehér papi ruhát, és feketét felhuznunk; távoznunk kellett a kolostorból, hogy — sajnos — soha többé vissza ne térjünk.“ A történeti hűség kedvéért megemlítjük, hogy az eltörlés alkalmából városunkban működött Gyurkovics János biztos az új ruhák beszerzése céljából épen városunkból intézett feliratot a helytartótanácshoz, kérve hogy a legolcsóbb áron beszerzendő ruhákra minden rendtag 132 frt 50 krt kapjon az egész országban, a helytartótanács azonban, habár belátta a kívánság jogos voltát, csakis 100 frtot utalványozott egy-egy papnak.

A főnebb említett napló az eltörlés utáni időkről ezeket mondja: „A kolostort rövid idő múlva a katonaságnak adták át élestárul, a templomot pedig, miután előbb kifosztották, bezárták. Ugyanezen év november 11-én nyílt meg egyházunk ujólag, még pedig a császár engedelmeiből, és a városban lakó német polgárok ismételt kérésére az egész város örvendezése mellett a németeknek adatott át. A város nemes polgárai a templom fölszerelésére és az istentisztelet emelésére örömmel és egymással versenyezve gyűjtöttek össze mindent, a mi csak szükséges volt.“ A napló ezen röviden szóló szavainak bővebb megvilágosítását

a hagyományban és a történeti események följegyzésében találhatjuk meg. Midőn József császár önkénye a rendházat magtárrá alakította át, a templomból pedig lovagló iskolát és fegyvertárat akart csináltatni, a nép vallásos érdekeinek megóvása céljából a városi hatóság állott talpra. Zutrunk György tanácsos és kereskedő, a ki egyuttal 14 éven át a templom gondnoka is volt, részint saját vallásos érzületéből, részint pedig a városi tanács megbízásából minden követ megmozgatott, hogy a templom a hívők épülésére eredeti rendeltetésének visszaadassék. Saját ügyeinek félretételével négy hónapon keresztül nem tett egyebet, mint Budán és Bécsben könyörgött, kérvényezett írásban és kihallgatásokon a helytartótanács előtt, míg végre óhajtott siker koronázta fáradozásait. A kibocsátott királyi rendelet az üresen álló templomot a városunkban levő, és nagyjából részben kapások, szőlőművesekből álló német községnek adta át, miként a hivatalos följegyzések mondják: *huiati nationi germanicae (der Deutsch-Katholisch Gemeinde) pleno iure donata est.*

Jellemző azonban, hogy a királyi biztosok által elhordott fölszerelések nem kerültek többé vissza a templom birtokába, hanem a hívők áldozatkészségének, vallásos buzgóságának kellett minden szükségset pótolni és előteremteni. Különösen sokat tett e részben megint Zutrunk György, a ki nemcsak tetemes anyagi áldozatot hozott a vallásos és kegyeletes célra, hanem, mint tekintélyben álló ember, másokat is üdvösen befolyásolt és buzdított. November 11-én megnyílt azután a templom ujólag, és Grubanovits Zsigmond nagyprépost tartotta benne

az első szent misét. Határtalan volt a nép öröme, a mely lelkesedésében oly nagy számmal jelent meg, hogy egy nagy résznek az utcán kellett állania, mert a templom szűknek bizonyult befogadásukra. A templom ezen naptól kezdve 1813 október haváig a német hitközség birtokában, és a belvárosi plébános vezetése alatt állott.

1813 október 13-án kezdődött a templom történetének harmadik és utolsó korszaka. A zirczi, pilisi és pásztói apátságok egyesítetvén, Ferencz király intézkedése folytán ennek kötelmei gyanánt a pécsi és a székesfehérvári gymnazium vezetését vállalta magára a magyar ciszterci rend. Dréta Antal, az első apát, hódoló szavakkal köszönte meg a király kegyét és ígérte, hogy a ciszterci rend legfőbb törekvése lesz a vallás és a tanítás terén a bizalmat kiérdemelni. Majd átvevén a két rendházat, erős kézzel fogott azoknak fejlesztéséhez és megszilárdításához.

Nem lehet czélja e kis füzetnek, hogy a cisztercitáknak városunkban a tanügy terén kifejtett működését ismertesse, ez okból csakis a templom további sorsával és történetével foglalkozunk. Az átadási oklevél szerint, a mely 1813 október 5-én kelt, a ciszterci rend átvette a templomot és a mellette épült rendházat, de semmitsem kapott azon birtokokból, melyek a jezsuiták, utóbb a pálosok kezén valának. Csakis a szükséges javítások eszközzésére engedélyezett a király a vallásalapból 9000 frtot, és úgy rendelkezett, hogy a javítások ideje alatt a rendtagok a püspökségben, vagy a ferenczrendieknel lakjanak.

Nagyon érdekes jelenség, hogy a templom átadása alkalmával a belvárosi plébános a városi kiküldöttjeivel együtt a királyi biztosnak, továbbá Fejérvármegye alispánjának és főszolgabírójának jelenlétében tiltakozást jelentett az ellen, hogy a templom a ciszterciták birtokába menjen át, mert az a német hitközség tulajdona. A tiltakozásról fölvevett jegyzőkönyv, nemkülönben az ennek alapján létrejött egyezség-levél 1813 október 15-én kelt, és Pureits Ignác belvárosi plébános, továbbá mint a német hitközség vagyonának átadói, Rode András, Rauch János templom gondnok, Éder József, Kauth Ferencz és Lang Ádám Ágoston írták alá. Az átvevő ciszterci rend nevében október 15-iki kelettel Dréta Antal apát szerepel, és tanuk gyanánt Novák Joachim, pesti kerületi biztos, Zlinszky Imre fejérmegyei főszolgabíró, Nagy László megyei eskütt, Holner Lipót városbíró, Hell György biztos, Kiszling Mátyás tanácsos, és Debna Márton városi ügyvéd írták alá az okiratot. Ennek tartalma szerint a ciszterciták kezelésébe megy át a templom, de ha ők bármikor távoznának a városból, minden visszaszáll a német hitközségre. Köteles továbbá a rend a német község részére minden istentiszteletet végezni, amint ez az átadás előtt szokásban volt, nemkülönben a meghaltakért tett alapítványok miséit elmondani.

Az egyházi ténykedésre vonatkozó intézkedések Wurum József püspöknek 1817 május 26-án kelt canonica vizitációjában foglaltatnak, és máig is ezek az irányadók. Előírják ezek vasárnaponként a nyolcz órai énekes, és a 10 órai kis misét, mely utóbbi kezdetben a diákok

istentisztelete volt, de 1869 óta a népre ment át, míg a tanulóifjúság miséje fél 8 órakor tartatik. A nép számára előírja az intézkedés a vasárnapokon fél 4 órakor, ünnepek előestéjén pedig 5 órakor tartandó lytániát, a mindennapi miséket, és kimondja, hogy nepomuki szent János, mint a templom védszentjének ünnepétől nyolcz napon át a lytániát, nemkülönben az év utolsó napján tartandó hálaadó istentiszteletet a belvárosi plébános tartozik végezni. Szentségimádásra az ujév utáni tizenkettedik vasárnapot tüzi ki, és a templom fölszentelésének emlék-ünnepül a husvét utáni tizenkettedik vasárnapot jeleli meg. A szent beszédek a plébániát illetik, és ennek segélyére a ferenczrendiek általános német szónokaikkal. A feltámadási körmenetet esti 7 órára határozza, és elrendeli, hogy a husvét gyertyát a székesegyházi templomban szenteljék meg.

Ezen intézkedések közül a német istentiszteletre vonatkozó pontok ma már teljesen hatályukat veszítették. A templom a ciszterciták kezében a magyarság terjesztője volt, lassankint kiveszett városunkból a régi német szellem, és ma már nyelvében, erkölcsében, szokásaiban magyarrá lett az a régi polgárság, a mely József császártól mint német hitközség kapta a templomot. Természetes, hogy a magyarosítás csak lassan tudott a régi hagyományok és szokások talaján gyökeret verni, és emlékezhetünk arra az időre mindannyian, midőn feltámadási körmenetek alkalmával a hívők egy része magyar, a másik pedig német nyelven énekelte az Alleluját. Majd mindig gyérből lőn a német szó, végre teljesen elhallgatott, hogy állandóan

a magyar lépjen helyébe. Midőn a kedvező alkalom elérkezett, a ciszterciták buzgólkodása folytán Gebhard Ignác indítványára maga a városi hatóság lépett közbe Pauer János püspöknél, és vele egyetértőleg véglegesen jogaiba iktatta a magyar istentiszteletet.

A templom második hivatása a tanuló ifjuságnak szólott már a jezsuiták idejében is, és ez a vallásos, keresztény szellemű nevelés a pálosokon keresztül szállott örökségül a ciszterciekre. Nem részletezem ennek a nevelésnek jelenségeit, ép ezért mellőzöm annak a szerepnek vizualását is, a melyet a ciszterciek temploma ezen irányban kifejtett, csakis két hálaadó istentiszteletéről akarok megemlékezni, mely a határidők távolsága folytán a ciszterciek vallásos és hazafias működésének két határkövét képezi. Az egyik nagy misét a ciszterciek bevonulása-kor 1813 november 4-én Paintner Mihály győri kerületi főigazgató mutatta be, és ennek végeztével ünnepélyesen átadá kezükbe a templomot és a rendházat. Azóta hosszú és viharos idők zajlottak le, mignem 1875 október 3-án Rezutsek Antal zirczi apát, a 80 éves, de ép és erős aggastyán, tartott hálaadó istentiszteletet, hogy utána a rend bőkezűségéből épült új főgymnáziumot rendeltetésének átadja. Az első a bevonulás miséje, a második pedig a bőkezűség és a hazafias áldozatkészségből épült gymnázium fölszentelése, a ciszterciták működésének kimagasló eseménye volt. Megemlítjük azt a három napig tartó istentiszteletet is, a melynél 1898-ban a rend 800 éves fönnállásának ünnepén pápai bucsú volt kötve a templomhoz, és a melyen a tanári kar legjobb erői hirdették a szószekekről

az Isten ígéit. Nem szükséges mondanunk, hogy a ciszterciták a hazafias és kegyeletes eszmék kultuszát is bevitték a templomba, hiszen ez természetes következménye annak a szellemnek, a mely annyira jellemzi őket. Legyen elég csak annyit megemlíteni, hogy október 6-án, az aradi vértanúk emléknapján, rendszerint minden oltár előtt gyászmisét tartanak, hasonlóképp évről-évre megújuló szép szokásuk az, hogy Vörösmarty-nak, a költőkirálynak halálóási napján ünnepélyes requiemet mondanak.

Nézzük most már a templomot építészeti szempontból, és tárgyaljuk annak műemlékeit, ereklyéit.

Általában mondhatjuk, hogy a templom a XVIII-ik század építészetének, különösen pedig a jezsuiták kezének jellegét viseli magán. Szűk utczában, házak közé ékelve, talán nem érvényesül egész nagyságában, de az őszhatás így is igen szép. A templom, ha az 1835-ben eszközölt tetőjavítástól eltekintünk, eredeti alakjában szállott át a multból napjainkra, csakis új lépcsőzetet kapott pár év előtt a főbejárónál, midőn az aszfalt járda készítése ezt szükségessé tévé. Az idő vasfoga megviselte már, és 1893-ban, midőn a javításról először volt szó, hosszú vita indult meg a felől, vajjon a javítási munkálatok tetemes költségei a várost, mint kegyurat, vagy pedig a birlaló ciszterci rendet illetik-e? A kérdés még ma sincs tisztázva, és előreláthatólag nem is lesz, mert a régi okiratok e tekintetben alig nyújtanak tájékozást. A mondott évben a városi rendőrség és a tanács abból indulva ki, hogy a templom tényleg a ciszterciták tulajdona, a szakértői szemle szerint

közveszélyesnek mondott templom kijavítására hívta föl a rendet, még pedig a következő pontokban: 1. A szentegyház tetőzetén a cserépszindelyt ujonan átrakassa, és az átalakítás alkalmával a hiányosaknak található tetőfákat ujakkal váltassa ki. 2. A jobb oldali toronyban a haranglábokat vaspántokkal erősíttesse meg. 3. A baloldali toronyban a haranglábokat nyakvasak alkalmazásával oly módon erősíttesse meg, hogy azok még külön csavarokkal is a kellő szilárdságba helyeztessenek. 4. A szent János egyház déli oldalához épített és külön tetővel ellátott kápolna tetőzetét új tetőzettel láttassa el, s az újból készítendő tetőzetet lehetőleg bádoggal fedesse be. 5. A toronyba vezető lépcsőket, s a lépcső karfáit, úgy a szentegyház padlásán levő átjárókat ama részeken, hol a lépcsők vagy a karfák hiányoznak, vagy korhadtak, végre, hol az átjárók padlóit teljesen elromlottak, szilárd anyagból újra készíttesse el. A ciszterci rend nem ezen fölhívás, hanem saját szándéka alapján a legszükségesebb javításokat saját költségén eszközölte, de oly kikötéssel, hogy ez a jövőre nézve semmiféle terhes következményü praecedens gyanánt nem lesz tekinthető.

A homlokzattal kelet felé néző templom alakja hosszukás, 19 méter falmagassággal, két igen szép kidolgozásu, hatalmas toronnyal, melyek között a tetőzet kissé kiemelkedik, és a melyeken kettős kereszt áll. A templom alatt kriptá van, melynek külső lejárata az Iskola-utczában található, a templom belsejéből pedig széles márványlappal elzárt hatalmas nyílás vezet le üregébe. József császár ideje előtt elég

gyakori volt e kriptába a temetkezés, a mely csak az ő uralkodásának megszűnte után lépett újra életbe. Az 1817-ben tartott canonica vizitatio följegyezte, hogy a temetkezés díja ép úgy mint a székesegyházi templomban is, 25 frt, és ezen összeg a templom pénztárát illeti; tudjuk azonban, hogy a modern hygyene követelményei alapján a kriptába való temetkezés ma már tiltva van. A templom padozata márványlapokból készült. A hatalmas szentélyen kívül nagy arányu hajóval bir, és három kis kápolnája van, még pedig a sekrestyével szemben a főbejárat-tól balra a lorettói szűz, és a főbejárat mellett jobb oldalt szent Alajos, balról pedig szent Imre kápolnája. A sekrestye igen szép, fölötte, úgy a lorettói kápolna fölött, magas, tiszta és világos oratorium található. A főoltáron kívül, a mely nepomuki szent Jánosnak van ajánlva, még négy mellékoltára van, és pedig szent Ignác, xavéri szent Ferencz, a szent Kereszt, és az őrangyalok tiszteletére. A három kápolna mindegyikében hasonlókép oltár áll, és a templomnak az ifjuság vallásos nevelésére szolgáló jellegét azon körülmény mutatja, hogy mindjárt a főbejáratnál az egyik kápolna az ifjuság védszentjéről, szent Alajosról, a másik pedig a magyar ifjuság külön patronusáról, szent Imréről van elnevezve. A padok kemény tölgyfából készültek, és ép úgy, mint a gyóntató székeket is, gyönyörű faragások díszítik.

A szószék a templom hajójának bal felén művészi kivitelű, hatalmas arányu compositió-jával mai megviselt alakjában is ritkaságszámba megy. Legfölül az isteni gondviselés jelképe, a mindent látó szem, ez alatt pedig a földtekén

álló hatalmas méretű angyal látható, a mint jobbájával a bal kezében tartott tizparancsolatra mutat. A szószék tetőzete a szent lélek eljövételét galamb képében ábrázolja, míg a bevezető ajtón Krisztus megkereszteltetése a Jordán vízében van feltüntetve. Domborulatának közepén a jó pásztor látható, a mint juhait szeretettel huzódnak körébe, ez alatt pedig a jezsuiták jelvényét találjuk, mely legalul angyalfejek csoportjában végződik. A szószék oldalfalát angyalok csoportja díszíti, közöttük egy a lelki táplálékot jelzi kenyérszegéssel, néhány tarso lyosan a malaszt gazdagságát ábrázolja, egy pedig kürttel kezében ennek szózatával a népet az Isten ígéjének meghallgatására szólítja. Valóban méltó lenne e szép compositio a renoválásra, hiszen újból megaranyozva, igazán impozáns volna hatása.

A templom falait művészi ihlettséggel alkotott freskók díszítik. Ezeknek leírásában a főbejáratról indulunk ki, majd a főoltártól visszafelé, a kórus felé haladunk.

Már a főbejárat plafondján egy kisebb arányú falfestményt láthatunk, a mely virág és szalag díszítés között a jezsuiták rendes jelvényét mutatja. Belépve a templomba, a gazdag ornamentika igazán meglepő hatása. Az előcsarnok falán a kórus alatt levő tetőzeten azt akarta a művész keze jelképezni, hogy e hely Isten háza, a kereszténység épülete. Ennek megfelelőleg az egyik oldalon a különböző papi jelvények vannak igen szépen csoportosítva, másikon pedig a kereszténység üldöztetési korából a bitófa, a rabláncz, lándzsa és az égő fáklya látható. A jobbra eső szent

Alajos kápolna falfestménye az ifjúság védőszentjének életét szymbolizálja, a ki ártatlansága és lelkének tisztasága, nemkülönben önsanyargatása és vezeklése által szerzett érdemet a mennyei koronára. A freskó jobb oldalán egy nő alak fején két fehér galamb csókolózik; bal kezét angyal által feléje tartott báránynon nyugtatja, jobbájával rózsza és liliom koszorút nyújt a szemben álló nő felé, ki a koszorút vele együtt közösen tartja. E nő felhők között félig térdelő helyzetet foglal el, fején töviskorona, ruhái hiányosak, és átszellemült arczczal a meny felé mutat. Körülötte angyalok csoportja, és ezeknek egyike ciliciumot tart, melylyel szent Alajos korbácsolta önmagát. A szemben levő kápolna freskója szűz Máriát ábrázolja, fején csillagkoronával, karján a kis Jézussal, körülötte pedig angyalok vannak, akik imádják őt. Teljesség okáért e helyen emlitem meg, hogy a templom déli oldalára épített lorettói kápolna barlang képét mutatja, szabályosan épített téglafallal, fölül és az oldalfalon rácsos ablak utánzásával.

A főoltár freskója a mai renovált alakban akaratlanul is leköti, és a művész ihlettségének megfelelő irányban ragadja magával a szemlélőt. A festő történelmi háttérrel adott ennek a freskónak és a híres pozsonyi országgyűlés eszméje hatotta át lelkét, midőn ennek szymbolikus képébe illesztette a templom alapításának történetét és vele összekapcsolta a védszent alakját is. Tudjuk, hogy a pozsonyi országgyűlésen, midőn Mária Terézia, karján a csecsemő Józseffel, szorongatott helyzetét előadta, a magyar nemeség és főurak loyális érzése egyhangulag ezen

szavakban tört ki: Vitam et sanguinem! Ennek a történeti eszmének képében érvényesítette azután a művész a templom bőkezű alapítójának, Vánossy Antalnak és jótevőjének báró Amade Antalnének vallásos érzésből származó alkotását. Az önfeláldozó lelkesedést, a magyar nemesség említett egyhangú felkiáltását a festő Vánossy Antalban eszményesítette, a ki mindenét a templom építésére ajánlotta Mária Terézia képében az oszlopcsarnokot ábrázoló freskó jobb oldalán báró Amade Antalné áll nagyuri öltözetben, drágakövektől gazdagon, kezét imára kulcsolja, szeme a magasba tekint és áhitat tükrözik arczán. Mellette egy szegényesen öltözött egyszerű asszony térdel, oldalán viruló gyermekkel, mintegy jelképezni akarván báró Amadéné végrendeletének intézkedését, hogy az általa hagyományozott tetemes összeg kamatai a templom felépítése után szegény gyermekek nevelésére fordíttassanak.

A polgár asszony bal felé tekint az ifjn Vánossyra, ki még nem jezsuita, hiszen sárga díszöltöny borítja délczeg termetét, de az intenciót, hogy jezsuita lesz, az által fejezi ki a művész, hogy a ruha felső részének szabása már teljesen megfelel a rendi öltöny alakjának. A deli arczu, szőke fürtű Vánossy jobb kezét szívére teszi, baljával pedig iratot nyújt, a melyen adományának emlékéül 100.000 van följegyezve. Vánossy és a polgárnő alakja között egy mágnás ifju térdel, ki bal kezével a gyermekre, jobbával pedig a kissé mögötte álló Vánossyra mutat, mintegy hirnök gyanánt mondva el a késő nemzedéknek, hogy a közöttük álló Amadéné és Vánossy hozták létre a temp-

lomot. Vánossy apját, a dusgazdag harminczadost, a lépcsőzeten ülő alak ábrázolja rövidre nyírott ősz hajjal és szakállal a pozsonyi országgyűlésen jelen volt Pálffy nádor szymbolikus képében, míg ez előtt egy feketébe öltözött erőteljes férfi feltérdre ereszkedik, kezében vándorbot, előtte üres kobak, jelezni akarván, hogy messze földről jön a nagylelkű adomány szemtanuja gyanánt. Nagyon természetes, hogy ezen alaknak szymbolikus értelmét az képezi, hogy Vánossy fejedelmi adományának híre messze földre elhatott, és a nép messze földről jön a templomba. A freskó bal szélén végül egy rongyokba öltözött férfi áll, keblén kigyóval, mintegy azt akarván jelképezni, hogy a bőkezű adományból alapított templomban ennek védszentje meg fogja szabadítani őt büneinek kinzó gyötrelmétől.

A freskó főalakjai a magasba tekintenek, a hol a templom védszentjének, nepomuki szent Jánosnak menybemenetelét örökitette meg a festő. A vértanu papi öltönyben, fején csillagkoszorúval, imára kulcsolt kézzel és átszellemült arczczal a felhők között lebeg, a hol angyalok serege veszi körül őt, balján pedig angyal viszi mellette a feszületet. Zseniális fölfogásra mutat, hogy a művész nepomuki szent János menybemenetelét tovább követve, a szentély fölött levő freskóban az oltárkép folytatása gyanánt a menyországot ábrázolja, a hova szent János lelke szállt. Az eszményi összefüggést az oltárkép és a szentély freskója között az által jelzi a festő, hogy a kép folytatásául egyik oldalon arkangyalt ábrázol lakattal, mint a gyógyás pecsétjével, másikon pedig arkangyalt a

győzelem pálmájával kezében. E két alaknak értelme népünk szent János életéből fejthető meg. A menyboltozat, a szentély freskója, az atyát, fiút és szent lelket ábrázolja művészi kivitelű élethű felhőzet között és angyalok csoportjában. Jobbról az atya ül, kezét áldólag nyugtatja az előtte fekvő földtekén és angyalok imádják őt. Mellette a fluisten, kinek halálát oldaldiszítések gyanánt az angyal által tartott keresztfa, Veronika kendője, a kinzó eszközök, a lándzsa és a sorsvető dob ábrázolják. Legfelül galamb képében a szent lélek, a ki dicsfénnel árasztja el az egész csoportozatot. Az egész kép impozáns hatású, a felhőzet remek, az angyalok szárnyalása megkapó, az oldalt alkalmazott számtalan virágfüzér és rózsadiszítés gazdag színvegyülete káprázatos, geometriai pontossággal egyező. Ennek a freskónak és a főoltárképnek művészi értéke megbecsülhetlen, mit leginkább azon körülmény bizonyít, hogy a műemlékek országos bizottságának tagjai, kik a restaurálás alatt megtekintették, a legnagyobb elragadtatással szóltak felőle. De nagyon megdicsérte az egykoru följegyzés is, a mely 1756-ban ezt mondja: „Zeuxis ritka művészetével tündököl e festmény, melyet a ki megnéz, annyira meghatja őt az élethűség, hogy eleinte bámulatra, majd vallásos elmélkedésre, végül pedig imára ragadtatik.“

A templom hajójában, melynek oldalfalain virág és szalagdiszítések, nemkülönben harcos amorettek láthatók, két freskót festett a művész. Az első a kereszténység föl vételét ábrázolja hazánkban, és a compositio kivitelében a magyar nemzet történetéből vett mozzanatok

igen szépen érvényesülnek. Az előtérben hatalmas termetű, sisakos, szárnyas ifju áll balján kerek paizs, melyen Mária neve olvasható, jobbjaiban pedig függélyesen tartott kard, mint a hatalom és erő jelvénye. A freskó jobb oldalán lebegő angyalok bibor párnán hozzák a koronát, a mi által Sylveszter pápa álma és a korona adományozásának történelmi emlékei vannak jelképezve. Az angyalok előtt szent István dicsfénytől környezett alakja térdel, baljával a koronára mutat, jobb keze szíven pihen és áhitattal tekint szűz Máriára, ki a felhők között angyalok körében ül és jobbjaiban a kisdedit tartja. Ez a történelmi mozzanat, a koronának és vele együtt az egész országnak felajánlása Mária oltalmába, jelzi a kereszténység föl vételét, de a festő nagyon szépen harmonizálja vele Imre herczeg szent és jámbor életét. A freskó bal felén viruló ifju képében térdel a felhők között, jobbjaival a magyar czimerre támaszkodik, bal keze erre mutat, és átszellemült arccal néz Mária felé, kinek a kép ellenkező oldalán édes atyja, az első szent király, fölajánlja koronáját. Az apa és fiu tekintete szűz Máriában, a magyar nemzet nagyasszonyában öszpontosul, és a regnum marianum szymboluma gyanánt viseli a már leirt szárnyas alak a kerek paizsot Mária nevével. Szent Imre életének folytatása gyanánt közte és szűz Mária között végül angyal lebeg az ártatlanság viruló liliumával jobb kezében.

A templomhajó másik freskóján a hittérítés és a keresztény vallás kegyelmi eszközei vannak megörökítve. Jobb oldalt a földtekének egy része látható, mellette egy szerezseny, egy kínai és

egy indiai benszülött, mint a pogányságnak képviselői. Előttük féltérdre borulva imádkozó koronás nő alakjában a kereszténység által terjesztett civilizáció van eszményesítve. A nő a mögötte levő három pogány felé tekint, hívja őket maga után, és ezek követni látszanak őt. A freskó bal oldalán fehér ruhába öltözött, átszellemült tekintetű nő ül fehérrel leborított asztal előtt, melyen az Isten báránya van elhelyezve. A nőalak jobbja kelyhet tart szent ostyával, mint az üdvözítő hit jelképével, bal oldalán, háttal a néző felé fordulva, angyalok körében egyszerű ruhába öltözött, hatalmas izmos nő jobb keze a remény horgonyát tartja. Az életünket kormányzó remény nagyságát és horderejét a nő hatalmas méreteiben érzékíti a művész. Az ellenkező oldalon egy anya ül, ki jobbjával gyermekét öleli át, baljában pedig az égő szívet, a szeretet jelvényét emeli magasra. A hit, remény és szeretet, mint a keresztény vallás tanítása, a freskó középrészén domborodik ki, a hol teljes ornátusba öltözött áldozó pap hirdeti Krisztus tanait.

A kórus falán az angyalok kara van lefestve hárfa, 'sip és tympanonnal, oldaldiszítések gyanánt pedig a különböző hangszerek csoportosítása szerepel hangjegyekkel. De a kórus legnagyobb nevezettségét a bal oldali falra festett freskó képezi, a mely nyitott ablak mellett könyvből imádkozó barátot ábrázol álló helyzetben. A hagyomány úgy tartja, hogy a festő maga magát, saját arczképét hagyta e barátban az utókorra, és hogy tényleg van valami a dologban, abból is gyaníthatjuk, hogy a szeminárium templom oldalfalán is hasonló alak

látható annak a művésznek kezéből, ki az oratoriumnak sokszor megcsodált remek Krisztus képét főtötte. Maulpertsch volt ez a festő, a XVIII. század leghíresebb freskó készítője, aki Lungenargenben a bódeni tó mellett született 1724-ben és fényes pályafutása után 1796-ban halt meg Bécsben. A falfestészet terén korának legnagyobb embere volt; részint vallásos, részint pedig történelmi szymbolikus irányban dolgozott, és remek alkotásaival maradó nevet hagyott maga után a művészetben. Hazánkban igen sokszor megfordult és a többi között a győri és a vácsi székesegyház, nemkülönben az egri lyceum gyönyörű festményei is az ő művészi kezéből kerültek ki. A kórus imádkozó barátja életnagyságu, középkori, szikár, csontos arczu férfit ábrázol rövidre nyírott barnás szakállal és bajusszal. Maulpertsch azonban nemcsak a freskókat festette a szent János templomban, hanem az oltárképek gyönyörű olajfestményei is az ő művészetét dicsérik, a melyekben gyönyörű kompozícióval igen szép kidolgozás egyesül. Lássuk ezen oltárképeket, a melyek nagy méretűek, ötödfélméter magasak és egyforma farságú, dúsan aranyozott keretbe vannak foglalva.

A jobb oldali első oltár képe Loyola Ignác életéből vett eseményt ábrázol. Tudjuk a történelemből, hogy kezdetben vitéz spanyol nemes volt, a ki Pampelona ostrománál jobb lábán megsebesült. Betegágyában igen sokat olvasott Jézus és a szentek életéről, majd fölgógyulása után páncélját és fegyvereit szüz Mária kegyhelyein függesztvén föl, Manreza mellett egy évig barlangban tartózkodott, és itt fogalmazta a szent gyakorlatokat, melyek világ-

hírvé tették nevét. A festmény a barlangban való tartózkodást szemlélteti. Egy magányos barlangban, a honnan kilátás nyílik a távol eső városra, könyvet ír, a melynek lapjain e szavak olvashatók: *Exercitia spiritualia*. Az isteni sugalmazást az által szymbolizálja a művész, hogy angyal által adatja kezébe a tollat, és az angyal bensőséggel tekint reá. A kép felső részén angyaloktól körülvéve szűz Mária látható, a kinek Loyola Ignác felajánlotta működését.

A másik oltárképre xavéri szent Ferencz halálát festette Maulpertsch. Az indiánok apostola volt, és hittérítő működése közben elhagyatva halt meg 1552-ben. Ezt a történeti eseményt annyiban módosította a festő, hogy a haldokló mellé három lovagot állít, a kik részvétellel tekintenek reá, és oldalukon a kutya áll, mint a hűség jelképe. A magányt és elhagyatottságot is feltűntette azonban a festményen az által, hogy a képen fából összetákolt kunyhó és e mellett utifü látható. A szent haldoklása élethű. A földön fekvő alak görcsösen szorítja kezével a feszületet, az imakönyv, melyből talán még előbb olvasott, mellette hever a földön kalapjával együtt, arcza fakó és megüvegesedett szemei a magasba tekintenek, a hol angyalok szállnak a meny felé.

Az ellenkező oldal első oltárának festménye Krisztust ábrázolja a kereszfán azon pillanatban, midőn a megfeszítés után a keresztet fölemelték. A kép összhatása valóban remek. A nap elsötétül, de a felfeszített üdvözítőt mennyei dicsfény veszi körül, arczán nem a fájdalom és a szenvedés honol, hanem a meg-

dicsőülés glóriája. A kereszt tövénél a fájdalmas anya áll a szeretett tanítvánnyal és az égre tekint, mintegy onnan várva és remélve vigasztalást lelkének gyötrelmeire, míg a másik oldalon a bűnbánó Magdolna összekulcsolt kezekkel imádkozik.

A másik festmény az őrangyalok szerepét érzékíti. A kép középrészén a magasban gyermeket tart ölében egy kiterjesztett szárnyú angyal, alatta a bűnök sulya és a gonoszság által leigázott gonosz szellem vergődik. Az őrangyal ezt sem hagyta el, mellette áll, csak szeme van bekötve, mert nem akarja látni a bűnbeesés szerencsétlen áldozatát. A férfi alak lelánczolva a gonosz szellem mellett fekszik, rajtuk a földgolyó, mely szintén le van lánczolva, és szymbolikus jelentéssel azt akarja az egész kompozíció érzékíteni, hogy a gonosz szellemek a pokol lánczaival lekötve a mélységbe dobattak, és ez lesz sorsa a bűnösnek is.

A szent Alajos kápolna oltárképe az ifjúság védőszentjét ábrázolja, a mint átszellemült arcczal, lelkének egész bensőségével a mereven tartott feszületre tekint.

A szent Imre kápolna oltárképén fejedelmi öltönyben tiszta arczu ifju áll, bal kezét szívére szorítja és a meny felé tekint, a honnan felhők közül ez a szózat száll feléje: *Virginitas placet* (kedves a szüzesség).

A lorettói kápolnában oltárkép nincs, helyét egy Mária szobor foglalja el, a mely egy éjen át a lorettói kegyhely barlangjában állott. A reá vonatkozó latin okirat a kápolna falán függ és magyar fordítása következő: „Én alul-írott, a szent ház őre és a lorettói bazilikának

papja, bizonyítom, hogy a szűz anya ezen szobra egy egész éjen át a szent lakban volt elhelyezve, a szent falakkal és belső berendezésekkel érintkezésben volt. Ennek hitelül jelen okiratot és a lorettói szűz szobrát a szent házban való létele bizonyosságául vörös pecséttel hitelesítettem Kelt a szent ház felügyelőségénél 1750 december 5-én. Gualdini Bernát, a szent ház őre."

Külön ismertetést kíván a sekrestye, a mely művészi faragványaival ritkaság számba megy, és csodálatot ébreszt bennünk a XVIII. század egyszerű szerzeteseinek kiválóan fejlett műérzéke iránt. A sekrestye kemény tölgyfából készült, helyéből el nem mozdítható, a négy falhoz simuló és ép ezért a szekrestyének tartozékát képező kettős szekrényből áll, a melynek alsó szélesebb részéből merész íveléssel és karcsúsággal emelkedik ki a műbecsű faragásokkal és domborművekkel dekorált felső rész. A végtelen türelem és fárasztó munka legszebb eredményét a felső rész faragványaiban csodálhatjuk, a melyek sorban egymás mellett álló apróbb kis fülkékre osztva, az ajtókon domborműben és művészi kidolgozásban az egyes oltárképeket ábrázolják. A főoltárképet utánzó faragványban mindazt föltaláljuk, amit a freskókép tárgyalásakor említettünk. Loyola Ignác magánya, Xaveri Ferencz halála, az Üdvözítő megfeszíttetése, és az őrangyalok hivatása életlenül domborodik ki a faragványokon, és itt is magunk előtt látjuk mindazon árnyalásokat, melyek az olajfestményeket jellemezték. Két kis ajtóra szent Alajos, és szent Imre oltárképét faragta a művész szerzetes, de az elsőnél, talán

mert a festményt elég jellemző mintának nem találta, szent Alajos alakja mellé állványon nyitott könyvet, és e mellé virágkoszorút is faragott. Az egyes oltárképek kisebbitett utánzásán kívül az egyik szekrény ajtaja Krisztus sirbatételét ábrázolja. Az élettelenül lecsüngő, gyolcsokba takart testet arimateai József emeli, jobb és bal oldalt pedig Mária Magdolna és Mária, József anyja nézik őt. Nagyon szép a Mária mennybemenetelét előtűntető faragvány, a melynek közepén rózsákkal behintve a nyitott sir áll, körülötte öt álló alak a magasba tekint, az arc csodálkozást árul el, s kezük a magasba mutat, hol Máriát angyalok viszik a meny felé. Az egyes ajtók szegélyeit virágfüzerek díszítik, és a sorban egymásután következő kis szekrények fölött lombfüzerek és koszorúk, pókháló művészi utánzása, a kiszögeléseken pedig angyalok és amorettek képezik az ornamentikát.

A szekrény folytonosságát helyenkint gyóntatószékek törik meg, a melyeknek díszítése nagyon is beillik a művészi keretbe. Két különálló gyóntatószék is van, a melyeknek imázmolya fölött az ajtók faragványának kétszeres nagyságában a két apostol fejedelem élete van ábrázolva. Az egyikben szent Péter előre hajolt tartással imádja a keresztfán megfeszített Üdvözítőt, mögötte várfalak, kakassal a kiszögelő tornyon, előtte a magasból sugárzó fény, és a felhők között az Ur jobbjára, mely a menyország kulcsait nyújtja feléje. A vele szemben álló másik gyóntatószék faragványán Pál apostol térdel, jobb kezében feszület, baljával a vállon ciliciumot tart, előtte asztalon nyitott könyv és író eszközök, oldalt pedig

magas pálma, mint az elért dicsőség jelvénye. A háttér állványon a jezsuiták jelvényét mutatja. A gyönyörű domborművek, melyeknek csak halvány vázolását adtuk, műbecsük és nagy értékük miatt megérdemelnék, hogy fényképezés útján sokszorosítottassanak, mert a művészet történetében maradó a helyük.

Mindezen faragásokat 1764-ben kezdték meg, s 1767-ben végezték be a jezsuiták. Műbecsüket a napló írója is méltányolni tudta, midőn 1767-ről a következő sorokat jegyezte föl: „A mit a vésés és faragás létrehozhat, azt bőven láthatjuk a sekrestyében. A faragványok sokasága és változatossága nemcsak a dísznek, hanem a czélszerűségnek is minden tekintetben megfelel. Hogy röviden szóljunk, a mint a dolog meg is érdemi, a sekrestyébe remek, és a hely méltóságához illő mestermunkát állítottunk, a mely nemcsak bámulatra méltó, hanem egyuttal a még ezen tekintetben hiányos templom koronáját is képezi.“ Sőt a következő évről is ez a megjegyzése: opus numeris omnibus absolutum, vagyis: tökéletes munka.

A főnebb említett ereklyéken kívül még három van a templom birtokában. Az egyik nepomuki szent János csontereklyéje, a másik az üdvözítő keresztfájának egy kis darabja, és a harmadik szent Candidnak teljes csontváza. A két első időnkint a főoltár mellett levő kis asztalra helyeztetik, és pedig szent János ereklyéje a nyolcz napig tartó János lytániákon, a másik pedig a szent Kereszt feltalálásának emlékűnnepén, és istentisztelet után mindkettőt a hívőknek csókra nyújtják. Szent Candid ereklyéje az Imre kápolnában aranyozott szegélyü

üveg koporsóban gyöngyökkel és drágakövekkel díszítve az oltár fölött áll. Ezen ereklyékre vonatkozó okiratok fordítása a következő.

Az első ereklyéről így szól a hites levél. Ödön Mária, Isten és az apostoli szék kegyelméből teyeni püspök, római birodalmi Artz és Vasseg grófja, a római anyaszentegyház áldozárbibornoka, és a bécsi érsekpüspök általános helyettese. Mindazoknak, kik e bizonyáglevelet olvassák, összesen és egyenként kétségtelen bizonyágot teszünk, és tanusítjuk, hogy több szent ereklyét mutatván be nekünk, azokat hiteles helyről eredőknek, hiteles okmánynyal és pecséttel megerősítve találtuk. Ezek közül a következőt választottuk ki, és pedig nepomuki szent János vértanu csontjai közül egy darabot, amelyet kívülről kristályüveggel fődött, jól zárt, vörös színű selyemmel átkötött, és hátulsó oldalán a szent ereklye hitelessége céljából vörös spanyol viasszal kis pecsétünkkel lepecsételt, tojásdad alaku ezüst tartóba illő tisztelettel elhelyeztünk. Isten nagyobb dicsőségére jogot adunk arra, hogy ezen ereklye tulajdonosánál tartható, másnak adományozható és bármely templomban, kápolnában vagy szentélyben a keresztény hívők nyilvános tisztelésére kitehető legyen. Ennek hitelül jelen okiratot saját kezünkkel aláírtuk, pecsétünkkel megerősítettük, és az ezen czélra általunk különösen megbízott alulírott által elküldöttük. Kelt Bécsben, Ausztriában 1795 február 21-én Ödön püspök. Főtisztelendő püspök ur parancsából Pochlin József megbízott. Megadom az engedélyt arra, hogy nepomuki szent János főnebb említett ereklyéje a hívők nyilvános tisztelésére kitehető.

Székesfejérvár, 1795 május 2. Miklós, fejérvári püspök.

A keresztfa darabjára vonatkozó oklevél így hangzik. Laudini Antal Miklós Mária, remete szent Ágoston rendjének flórenczi tagja, Isten és az apostoli szék kegyelméből porphyri püspök, az apostoli sekrestye igazgatója és a pápai terület segédje. Mindenkinnek és egyeseknek, a kik levelünket olvassák, bizonyoságot teszünk és tanusítják, hogy Urunknak és üdvözítőnknek, Jézus Krisztusnak szent keresztfájából ajándéku adtunk egy darabkát, a mely hiteles helyről származott, és keresztalaku tartóban ezüst fonallal volt ellátva. Ezen darabkát vörös selyem fonallal átkötve, vörös pecséttel lepecsételtük, és az illetőnek jogot adtunk az Urban arra, hogy ezen szent ereklyét magánál tarthassa, másnak adományozhassa, és bármely templomban, szentélyben vagy kápolnában a hívők nyilvános tiszteletére kitehesse. Ennek hitelül saját kezünkkel aláírt és pecsétünkkel megerősített jelen oklevelünket titkárunk által elküldöttük. Kelt Rómában 1774 május 11. Antal porphyri püspök. Daneke József szerpap. Püspöki jogunknál fogva, a mellyel birunk, kijelentjük, hogy az említett ereklye kitehető. Bécs, püspökség, 1774 október 14. Olvashatlan aláírás. Roch Ferencz szertartó. Megengedjük püspöki hatalmunknál fogva, hogy a szent kereszt ezen ereklyéje egyházmegyénkben a hívők nyilvános tiszteletére kitétessék. Ignác székesfehérvári püspök.

Szent Candid vértanu egész testereklyéjét a templom bőkezű alapítója, Vánossy Antal kapta 1754 május 10-én Oklevele következő.

Guadagni János Antal, Isten kegyelméből tusculani püspök, a római anyaszentegyház bibornoka, szentséges atyánknak, a pápának általános helyettese, a római székváros és kerület rendes birája. Mindenkinnek és egyeseknek, a kik jelen levelünket olvassák, bizonyítjuk és tanusítjuk, hogy a Mindenható nagyobb dicsőségére és szentjének tiszteletére Vánossy Antal jezsuita atyának ajándékba adtuk Krisztus szent vértanujának, Candidnak, saját nevével és kőbe vésve ezen felirattal: Candidus ellátott, vérrel telt üveggel együtt föltalált és általunk szentséges Atyánk parancsából a pontiani temetőből kiásott testét, a melyet fatartóban, pergamenba göngyölve, jól lezárva, vörös színű selyemszalaggal összekötve és pecsétünkkel hitelesítve a már megnevezett tisztelendő Vánossy Antal jezsuitának engedtünk át, és feljogosítottuk őt, hogy az említett szent Candid ereklyéjét az Ur nevében magánál tarthassa, vagy pedig másnak adományozhassa és másutt elhelyezhesse, de a szent szertartások testületének 1691 aug. 11-én kelt rendelete által megszabott kötelességgel és misemondással. Ennek nagyobb hitelül sajátkezüleg aláírt és pecsétünkkel megerősített jelen bizonyoságlevelünket a szent ereklyéknek alant irt őrzője által elküldöttük. Kelt Rómában, saját palotánkban 1754 május 10-én. Cardi az ereklyék őre.

Vánossynak, a székesfejérvári születésű jezsuita főnöknek vallásos kegyeletét és szülővárosa iránt érzett ragaszkodását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Rómából kapott ereklyét 1761 november 8-án annak a templomnak ajándékozta, mely a jezsuita rend gon-

dozására és kezelésére volt bizva, és a melylyel együtt az ereklye a pálosokon keresztül a cisterciek birtokába jutott. Említésre méltó, hogy az ereklye külső diszítését a budai apácák csinálták, és a költség 160 forintot tett ki. Szirmay grófnő közbenjárására a primás adta meg az elhelyezési engedélyt és az ereklye hitelesítésére Gridvalszky oldalkanonokot küldötte ki.

Tekintsük meg végül az öt harangot, a melyeknek szavát másfélszázad óta hallja már városunk. Különösen becses a nép által tévesen Ignácznak nevezett nagy harang, mely a szentháromság tiszteletére van fölszentelve, és gyönyörű, mélabus hangjával párját ritkítja. Oldalán a szent háromság látható ezen felirattal Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto. (Dicsőség az atyának és fiúnak és szent léleknek.) Súlya 3600 font. A második, a mely 1825 fontnyi, kereszt van öntve ezen felirással: Ecce crucem Domini fugite partes adversae (Ime az ur keresztje, fussatok ellenfelek). A harmadik a szeplőtelen szűz nevét viseli és felirata következő: Dignare me laudare Te virgo sacrata. (Engedd, hogy téged dicsérjelek, szent szűz!) Súlya 1226 font. A negyedik a tulajdonképeni Ignác harang, és ennek alakját ábrázolja. Fölirata ez: Tu nos ab hoste protege (Védj meg az ellenségtől bennünket). Súlya 825 font. Végül az utolsó, mely 526 fontnyi és nepomuki szent János képét viseli magán, ezen jelmonddal van ellátva: Protector noster respice in servos tuos. (Védőnk! tekints le reánk, szolgáládra). Mind az öt harangot Zechmeister Antal budai mester öntötte 1755-ben és a költ-

ség 4500 forintot tett ki, a fölszentelést pedig Révay Antal püspök eszközölte.

A rendelkezésemre álló adatok teljes fölhasználásával meritettem ki a tárgyat, mely a cisterciek templomának multját és műkincseit fejtegette. A történeti hűség kedvéért azonban két márványtáblát is föl kell említenünk, melyek közül az egyik a templomban a magyar kereszténység kilenczszáz éves jubileumát hirdeti, a másik pedig a rendház falán a cisterciták hazafiságának maradó emléke. A mult év minden templomban márványtáblát állított szent István korszakalkotó művének, a kereszténység felvételének megörökítésére, és e tábla a cisterciek templomában a hajó jobboldali főfalán áll a következő felirattal. Jesus Christus heri et hodie et in saecula, cui gloria in saecula saeculorum Hungaria a IX. saeculis catholica M—MCM. (Jézus Kristus ugyanaz tegnap és ma és mindörökké, kinek dicsőség az idők végéig. A kilenczszázad óta katolikus Magyarország 1000—1900.) A rendházon elhelyezett tábla a vallásos szellemmel kapcsolatos hazafias kegyelet megnyilatkozása, és hirdetni fogja a késő nemzedék előtt, hogy hazánk koszorus költője, Vörösmarty Mihály, a főgimnázium növendéke volt, és itt, a templomban szivta lelkébe azt a vallásos szellemet, a mely költeményeit áthatja.

Az alapkő okmányának kezdő szavai szerint „Isten dicsőségére“ eredeti alakjában áll a templom, melynek művészi alkotásai közül a főoltár és a szentély freskója, az Ignác és keresztoltár festménye, nemkülönben a kórus imádkozó barátja ma már letette a másfélszá-

zados port, és megifjúlva tekint a szemlélőre. Vajha megvalósulna az óhaj, mely a többi freskók restaurálásához fűződik, és a melynek érdekében ha sikerült e kis füzetnek hangulatot kelteni, — úgy elérte célját.

3 2 2 2 9 9